

PARKGIDS GAASBEEK-GROENENBERG

Park van Groenenberg

kasteel
van
gaasbeek

AGENTSCHAP
NATUUR & BOS

regionaal landschap
Pajottenland
& Zennevallei

MEER WETEN?

www.kasteelvangaasbeek.be

www.natuurenbos.be

www.landschappajotzenne.be

kasteel
van
gaasbeek

AGENTSCHAP
NATUUR & BOS

 regionaal landschap
**Pajottenland
& Zennevallei**

WANDEL, ONTDEK EN GENIET!

Dit parkenboekje is uw gids doorheen de prachtige parken van Gaasbeek en Groenenberg. Tegenover elkaar gelegen zijn ze allerm minst elkaars spiegelbeeld. Ieder park herbergt bijzondere pareltjes op het vlak van natuur en cultuur.

Met dit boekje willen we u deze graag laten ontdekken. Hiervoor sloegen het Kasteel van Gaasbeek, het Agentschap voor Natuur en Bos en het Regionaal Landschap Pajottenland & Zennevallei de handen in elkaar.

KASTEEL VAN GAASBEEK

Het Kasteel van Gaasbeek is een magische plek met een bewogen geschiedenis. Wat ooit een middeleeuws bolwerk was, werd in de zestiende eeuw een riant zomerverblijf, achtereenvolgens bewoond door verschillende adellijke families. De laatste kasteelvrouw, markiezin Marie Arconati Visconti, besloot er aan het einde van de negentiende eeuw haar eigen droomwereld te creëren. Zo ontstond het wellicht mooiste romantische kasteel van Vlaanderen. Verrassende tentoonstellingen met kunstenaars van vandaag laten verleiden, heden en toekomst hier versmelten tot een unieke ervaring.

AGENTSCHAP VOOR NATUUR EN BOS

Het Agentschap voor Natuur en Bos beheert het Kasteelpark van Gaasbeek, de Museumtuin Gaasbeek en park Groenenberg. Het merendeel van het kasteelpark bestaat uit bos dat doorsneden wordt door brede wandelwegen. Met kennis en passie bouwde het Agentschap voor Natuur en Bos hier een museumtuin van topniveau uit, naar het voorbeeld van kasteeltuinen uit de 18de en 19de eeuw. Groenenberg is een 45 hectare groot park in de Vlaamse groene rand rond Brussel. Blickvanger is het Kasteel van Groenenberg. Solitaire bomen en kleurrijke heesters, oogstrelende azaleastruiken en paarse vlinderstruiken garanderen het hele jaar door kleur.

REGIONAAL LANDSCHAP PAJOTTENLAND & ZENNEVALLEI

Het prachtige landschap van het Pajottenland en de Zennevallei bepaalt het karakter van de streek. Natuur, landschap, landbouw, erfgoed en cultuur gaan hier op een intense manier samen. Het Regionaal Landschap koestert en versterkt het groene Pajottenland en de blauwe Zennevallei. Samen met u zorgen we voor een nog mooiere streek om van te genieten. Onze streek wordt gepromoot als deelregio van de Groene Gordel rond Brussel door Toerisme Pajottenland en Zennevallei en Toerisme Vlaams-Brabant.

1. ALLEMAAL BEESTJES

IJSKELDERS EN VLEERMUIZEN

1

In het kasteelpark van Gaasbeek zijn twee ijskelders bewaard en ingericht als winterverblijfplaats voor vleermuizen. Er was een tijd waarin mensen zonder koelkasten en diepvriezers leefden. Zij wisten even goed dat warmte en het bewaren van voedsel niet samengaan. Ze dronken in de zomer net zo graag koele drankjes en hielden van roomijs, als ze zich dat konden permitteren. Zwellingen of ontstekingen verzorgden ze ook met ijs. We hebben het niet alleen over het verre verleden, maar ook over een tijd tot in de 20ste eeuw. Maar hoe kwam men aan ijs? En vooral: hoe bewaarde men het tot men het nodig had? Een zeer efficiënte oplossing zijn ijskelders. Mensen gebruikten ijskelders vooral om er natuurlijk ijs in te bewaren tot in de zomer. Lang niet iedereen beschikte over zo'n ijskelder. Ze bevonden zich in onze streken vooral op kasteeldomeinen. Ijs is er intussen niet meer in de ijskelders. Maar voor vleermuizen zijn deze grotachtige constructies een ideaal winterverblijf.

SCHAPENBEGRAZING

De dreef en slotgracht van het Kasteel van Gaasbeek worden onderhouden in samenwerking met de Herder van het Pajottenland. Na 70 jaar opnieuw een herder in het Pajottenland? Dit is geen nostalgie of romantiek. Een professionele herder zet een streek-eigen schapenras in voor erfgoed, landbouw, natuurbeheer, educatie en toerisme. Schapenbegrazing zorgt voor natuurlijk beheer met meer biodiversiteit: variatie in graasplekken en -intensiteit, verspreiden van zaden via de vacht, verschraling door concentratie van mest. Leuk meegenomen is dat schapen aantrekkelijk zijn voor het publiek.

SOLITAIRE OF 'WILDE' BIJEN

Behalve de bekende honingbij zijn er in Vlaanderen meer dan 150 soorten 'wilde bijen'. De meeste leven niet in een kolonie (solitair) en zijn daardoor ook niet agressief. Veel wilde bijen graven zelf een gangetje in de grond, andere gebruiken bestaande gaatjes. Bijen worden gelokt door de geur van zoete nectar en zorgen door verspreiding van stuifmeel voor de bevruchting van planten en landbouwgewassen. Zonder bijen dus geen fruit, groenten, bloemen... 'Wild' betekent enkel dat ze op hun eentje leven, dus zonder imker en kolonie. Ze zijn niet agressief want ze hebben geen enkele reden om te steken, omdat ze geen kolonie te beschermen hebben. Vaak hebben ze zelfs geen ontwikkelde angel. Bijen leggen eitjes

in compartimenten achter elkaar en metselen die dan elk op een eigen manier dicht met modder, hars, gekauwde bladeren... Het eerste eitje dat uitkomt is een mannetje en die bevrucht dan de vrouwtjes die uit de andere eitjes komen.

BOSVIOOLTJE EN MIEREN

De voorjaarsbloeiërs in de bossen van Gaasbeek en Groenenberg kleuren in het voorjaar de bosbodem paars, geel en wit. Minder opvallend, omdat ze niet zulke grote tapijten vormen, zijn de wilde viooltjes. Ze bestaan in vele soorten, waarvan er een vijftal hier voorkomen. Het maarts viooltje is de eerste die in bloei komt, en de enige die een zoete geur produceert, wellicht om de eerste insecten te verleiden om te komen bestuiven. De zaden van viooltjes hebben een klein, zoet knobbeltje waar mieren dol op zijn: het mierenbroodje. Door dit trucje worden de zaden door het hele bos verspreid.

BOSVLINDERS EN BOSKEVERS

Oude boscomplexen zoals Gaasbeek en Groenenberg herbergen complexe levensgemeenschappen. Planten en dieren zoeken allemaal net het plekje waar ze het best gedijen. Sommige soorten zijn wat sneller tevreden dan andere. Vele bosvlinders en boskevers hebben een voorkeur voor structuurrijk bos, met verschillende etages, enkele dode bomen en open plekken. Daar vinden ze alles wat ze nodig hebben zoals voedselplanten en beschutting. Omdat dergelijke bossen tegenwoordig zeldzaam worden, herbergen de bossen van Gaasbeek en Groenenberg heel wat unieke soorten, zoals de grote weerschijnvlinder en de lederboktor, beide bedreigde soorten. De grote weerschijnvlinder leeft meestal hoog in de boomtoppen, maar komt af en toe naar beneden om mineralen langs de bospaden op te nemen.

KOESTERBUREN PAJOTTENLAND-ZENNEVALLEI

De Koesterburen zijn de ambassadeurs van natuur en landschap van Pajottenland & Zennevallei. Het zijn typische planten en dieren uit onze regio die een steuntje in de rug kunnen gebruiken.

De Koesterburen voor onze regio zijn: steenuil, vliegend hert, kamsalamander, zwaluwen, akkervogels en bijen. Zin om zelf ook een steentje bij te dragen? Word landschapsbouwer. Herstel hagen, boomgaarden, poelen... en andere kleine landschapselementen of leg er nieuwe aan. Heel wat Koesterburen en andere dieren zullen er zich snel thuis voelen.

Lederboktor

Grote weerschijnvlinder

Maarts viooltje (viola odorata)

2. VERDWENEN SCHATTEN

FOLLIES

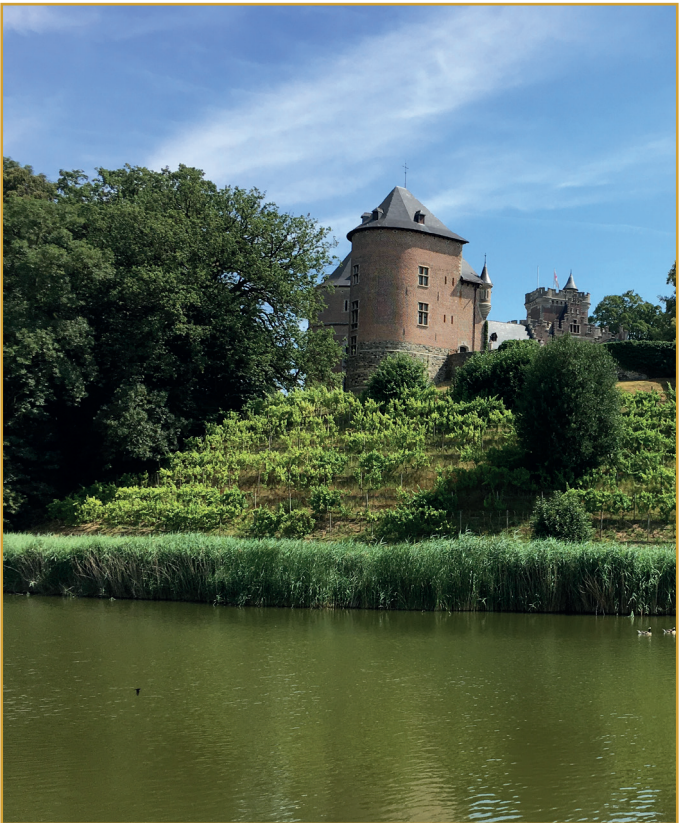
Een 'folly' is een bouwwerk dat opzettelijk nutteloos of een beetje bizar is. Het woord komt uit het Engels, en betekent letterlijk 'dwaasheid'. In het park van Gaasbeek werden tijdens de barokperiode, in de 17de eeuw dus, nogal wat van die speelse 'follies' neergepoot. Helaas werden ze niet voor de eeuwigheid opgetrokken, en is er zo goed als niets van bewaard. Zo bevonden zich volgens een beschrijving uit 1645 in de Sint-Geertruivijver (de vijver die gevoed wordt door een bron onderaan de gelijknamige kapel, ook wel 'den ronne vyver' genoemd) twee 'schoone vierkante cabinetten met loopende fonteynen'. Dat waren opengewerkte paviljoenen, binnenin versierd met namaakgrotten, die met schelpen bekleed waren, en 'rare figuren'. De kasteelbewoners konden er via een bruggetje heen wandelen en daar in de schaduw en bij het fris klaterende geluid van het water verpozen.

WIJN, BIER EN BAKSTENEN

Al in de 17de eeuw had het kasteel zijn eigen wijngaard, die **2** aangeplant was op de zuiderhelling en tot aan de 'kromme vijver' liep. Hij was aangeplant met 'Bourgoense besien', druiven uit Bourgondië dus. Zelfs in de middeleeuwen zou zich daar al een wijngaard bevonden hebben. Na jarenlange verwaarlozing werden de terrassen in de 20ste eeuw hersteld en voorzien van nieuwe Müller-Thurgau-druivelaars, een soort die pas in 1882 ontwikkeld werd en weinig eisen stelt qua bodem en klimaat. Helaas wordt er momenteel nog geen eigen kasteelwijn geproduceerd, maar technisch zou dat perfect mogelijk zijn. De gemiddelde temperatuur op deze zuidhelling is namelijk vergelijkbaar met die in de Champagne- en Chablis-streek.

Tussen de 'Bassecourt', een verdwenen gebouw dat zich rechts van het kasteel onderaan de kromme vijver bevond, en het kasteel zelf, bevond zich in de 17de eeuw de 'houblonnière' of hopakker, **3** bestemd voor het brouwen van bier. Vlakbij -aan de Postweg- lag namelijk de brouwerij-met-herberg 'T Gulden Hooft'. Rond 1670 veranderde die hopakker blijkbaar in een niet nader omschreven 'Pleyne' (een plein of grasveld?)

Nog in 1633 bezat het kasteeldomein blijkbaar ook nog een 'bricterie' of steenbakkerij, waar geen sporen meer van overbleven. Mogelijk dateerde die al uit de 16de eeuw, toen Maarten van Horne de oorspronkelijke burcht liet verbouwen tot een renaissance-kasteel. Vlakbij bevond zich een dreef met notelaars en een eveneens verdwenen 'jeneverbessenbosje'.

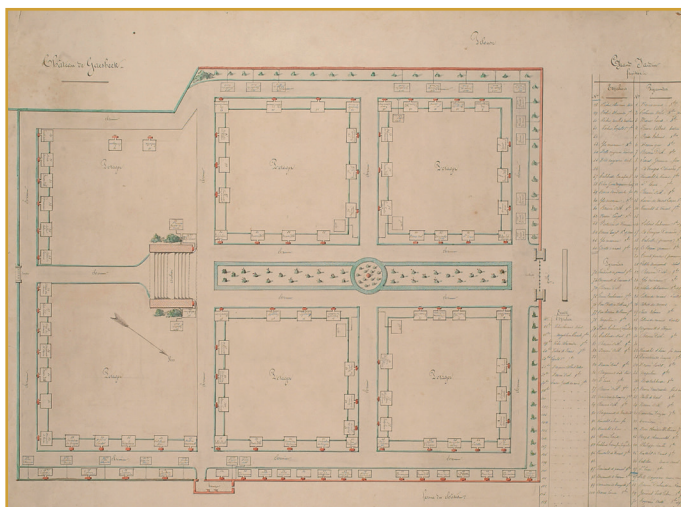
DE 'FRANSE TUIN'

4

De voorganger van de huidige ommuurde tuin heette oorspronkelijk 'den nieuwen hof, met eenen magnificken breeden ghemetsten trap opgaende aan twee zijden'. Hij werd al in de 17de eeuw aangelegd. Op de hoeken van de tuin bevonden zich 'doorluchtige houbetten', vermoedelijk een soort veredelde hutjes, en verderop was er nog sprake van 'dry hooge cabinetten verciert met mosaicke'. De sobere tuin van vandaag zag er dus oorspronkelijk een stuk speelser uit. We mogen ook niet vergeten dat de toenmalige adel wel te vinden was voor een wandelingetje in de (gedomesticeerde) natuur, maar liefst niet in de zon (de aartsvijand van de blanke huid), en dus behoefte had aan zoveel mogelijk prieeltjes en andere schaduwrijke halteplekken. Om dezelfde reden werd er vlak naast de formele tuin een 'bosquet' -een soort mini-wandelbosje- aangelegd, waar het in de zomer koel bleef.

DE UITKIJKTOREN

In de uitgebreide beschrijving van zijn bezoek aan Gaasbeek (1815) heeft de Engelse kapitein Alexander C. Mercer het onder meer over een ronde houten uitkijktoren. Hoewel zijn tekst niet erg precies is, stond dit bouwwerk vermoedelijk in de huidige museumtuin, bovenaan de helling tussen de tuin en de beukendreef die van de straat naar het kasteel leidt. De opvallende toren rees blijkbaar vrij hoog in de lucht, en was voorzien van een uitkijkgalerij op de top. De wanden waren opengewerkt en vormden, net als de wenteltrap binnenin, een 'chef-d'oeuvre' van timmerwerk. Vanuit deze toren kon je de schitterende, nieuwe (en wellicht door markies Paul Arconati ontworpen) zichtas bewonderen, dwars over de Sint-Gertrudisvijver naar de overzijde van het park, met de triomfboog die ter ere van Napoleon werd opgericht als eindpunt. Ook vandaag is dit indrukwekkende panorama goeddeels bewaard gebleven.

Plan van de Franse tuin (1882)

De Sint-Gertrudisvijver, ook ronde vijver of spiegelvijver genoemd

3. BOSSEN EN BOMEN

HET STERRENBOS

5

Het sterrenbos werd reeds vernoemd in de 15de eeuw. Het betreft wellicht één van de oudste sterrenbossen in ons land, aangelegd door Maarten van Hoorn. De initiële oppervlakte bedroeg 11 dagwand, bijna 4 ha. Het bos was onderverdeeld door 4 wegen die vanuit een middelpunt vertrokken. Rond de wegen werden hagen aangeplant. In 1762 werd het bos uitgebreid tot tegen de ommuurde tuin, de huidige museumtuin. Omstreeks die tijd werd ook de beukendreef aangeplant en vanaf dan gebruikt als hoofdtoegang tot het kasteel.

Op een kaart uit 1771-1775 is duidelijk te zien dat het kasteelpark in die tijd beschikte over een uitgebreid 'sterrenbos', dat in 1762 ontworpen werd door landmeter J. Hellemans. Een dergelijke 'stervorm' werd in die tijd vaak gebruikt bij het heraanleggen van bosgebieden. Het geometrische effect ervan beantwoordde volledig aan de barokke behoefte om de natuur te ordenen en overzichtelijk te maken. Bovendien leende zo'n sterrenbos, waarin een aantal centrale rotondes voorkwamen, zich uitstekend voor de jacht: van op één plek kon je namelijk het wild observeren en neerschieten zonder je te hoeven verplaatsen. Van de oorspronkelijke stervormen is vandaag zo goed als niets meer te zien in het park, maar de oude haagbeuken die je her en der nog tegenkomt, zijn de overblijfsels van de palissades, hagen en berceaux die toen werden aangeplant.

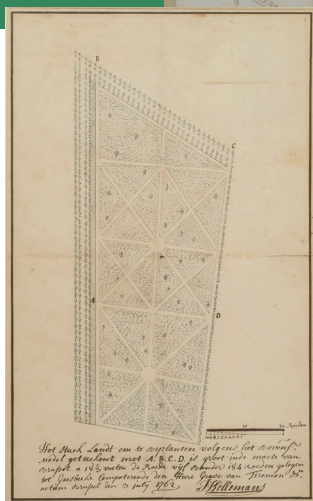
OUDE DREVEN IN HAAGBEUK

Langs het vroegere sterrenbos groeiden vroeger hagen. Wellicht zijn de huidige dreven in Haagbeuk -niet te verwarren met beuk die als haag wordt geschoren- restanten van die hagen. Ze werden niet meer geschoren, en groeiden uit tot hoge bomen. Dreven in Haagbeuk van deze omvang vind je bijna nergens.

NEERHOF EN HERTENBOSJE

3

Op een schilderijtje uit 1805 dat zich in het kasteel bevindt, zie je links één van de torens van het verdwenen neerhof ('la bassecourt'). Dit niet eens zo kleine gebouw stond aan de voet van de westelijke zijde van het kasteel en vinden we ook terug op het monumentale schilderij van Andries van Immenraet (1694). In de loop van de 20ste eeuw bevond zich hier een bekend café, het Vijverhof, waar mensen van heinde en verre heen kwamen voor boterhammen met platte kaas en een glas geuze. Ernaast lag een wasplaats, die direct

verbonden was met de kromme vijver. In het neerhof verbleven naast kippen ook pauwen, geiten en schapen. Erachter strekte zich een boomgaard met weide uit, de zogenaamde 'Buttenmeersch' of warande van de herten... of die er ook echt rondliepen, weten we niet met zekerheid, maar de benaming lijkt dit wel te suggereren.

BROEKBOSJE

Het kasteel in het domein van Groenenberg werd gebouwd rond 1900, samen met de aanleg van de omgeving. In die tijd was het hele gebied een vruchtbare akker. Op één stukje na: het natte bosje rond de bron van de Laarbeek. Tot vandaag is dat nog steeds een broekbosje met vooral essen en elzen, en een ondergroei van typische planten voor natte gronden zoals dotterbloem, slanke sleutelbloem, muskuskruid, engelwortel en eenbes. In dat bosje werden vogels gespot zoals houtsnip en grote zilverreiger.

OUDE BEUKEN EN EIKEN/OUDE RODE BEUKEN

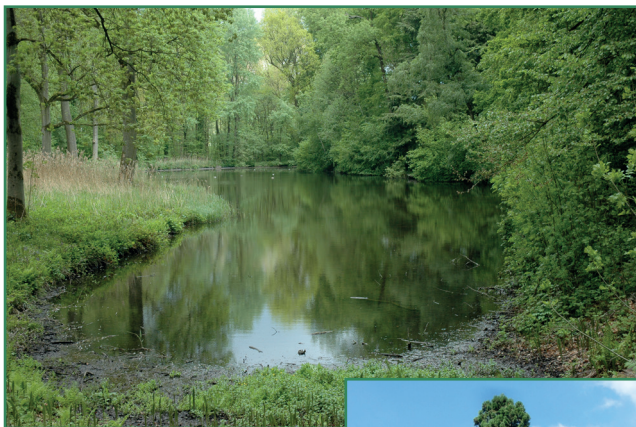
De oudste bomen in Groenenberg zijn 125 jaar. De tuin bij het kasteel is immers toen aangeplant. Vaak werden sierbomen met 3 exemplaren bijeen geplant, en dat kan je nog steeds ontdekken. Dat de solitaire rode beuk werd aangeplant toen er nog geen bos stond kan je zien aan de groeiwijze: breeduit met vertakkingen laag op de stam. Als hij in een bos was aangeplant zou hij immers meteen in de hoogte zijn gegroeid. In het domein Gaasbeek groeien exemplaren die dubbel zo oud zijn: vooral beuken en eiken groeiden er uit tot majestueuze bomen.

VLEZENBEEKSE PEER

Ruim 200 jaar geleden stuurde peren-professor Van Mons een exemplaar van een lekkere variëteit uit zijn collectie naar de Britse Royal Horticultural Society. Daar kreeg de perenboom de naam van voorzitter Thompson. Twee eeuwen later bezochten specialisten uit Engeland de museumtuin, en passeerden voorbij het dorpje Vlezenbeek. Toevallig was iemand op de hoogte van de origine van de Thompsonpeer, en werd de variëteit teruggehaald naar hier. Ze wordt nu verder gekweekt en de lekkere peer kan je terug aantreffen in Vlezenbeek en in de museumtuin!

NATURA 2000

Om kwetsbare en zeldzame natuur te beschermen in Europa is het Natura 2000-netwerk afgebakend. Dat zijn gebieden met een groot belang voor de natuur. Een groot deel van het domein van Gaasbeek behoort tot dat netwerk omwille van het oude eiken-beuken bos met ondergroei van wilde hyacint. Zeldzame planten, typisch voor heel oude bossen, zijn o.a. spekwortel en heekkruid.

6

De vijver is onderdeel van een van de zichtassen die vertrekken vanaf het kasteel Groenenberg

7

De 2 mammoetbomen (*Sequoiadendron giganteum*) behoren tot de oudste bomen in Groenenberg

4. STENEN AMBITIES

TRIOMFBOOG

8

Een van de meest ambitieuze gebouwen in het kasteelpark is de triomfboog die aan de overzijde van de Sint-Gertrudisvijver opgetrokken werd, wellicht naar een ontwerp van de beeldhouwer François-Joseph Janssens. Markies Paul Arconati, die een fervent bewonderaar van Napoleon was, liet hem bouwen ter ere van de Franse keizer. De eerste steenlegging vond plaats in de loop van de maand Floréal van het jaar XIII (tussen 21 april en 20 mei 1805 -na de Franse Revolutie kwam er een andere jaartelling). Het heeft jaren geduurd voor de triomfboog afgewerkt was, zeker niet voor 1811, en het lijkt er wel op dat hij nooit volledig voltooid werd. Markies Arconati had het ambitieuze plan opgevat, om een laan te laten aanleggen die van bij de boog het park van Gaasbeek zou verbinden met de hoofdstad. Op het kruispunt met de Bergensesteenweg was zelfs een tweede monument gepland, met daarop een levensgroot standbeeld van Napoleon. Net als de laan is dit tweede bouwwerk er nooit gekomen.

NEOMIDDELEEUEWSE SCHUUR EN OCTOGOON

9

Wie met de wagen vanuit Brussel naar Gaasbeek komt, ziet vlakbij het park aan zijn linkerzijde een mini-kasteeltje met twee hoektorens. Nogal wat bezoekers reageren een beetje ontgoocheld, in de waan dat dit het 'echte' kasteel is. In feite was dit één van de follies die markies Paul Arconati liet oprichten. Als anglofiel had hij in Engeland de eerste golf van de 'gothic revival' meegemaakt, de nieuwste mode die dweept met alles wat middeleeuws was. Voor zijn nieuwe schuur vond hij die stijl wel passen, zodat hier rond 1810 één van de eerste neogotische gebouwen op het Europese vasteland ontstond. De schuur is een typisch voorbeeld van façade-architectuur: achter de excentrieke gevel bevindt zich een eenvoudige, langgerekte ruimte waarin tuingereedschap en allerlei materiaal opgeborgen werd en wordt.

Het bijna aanpalende achthoekige paviljoen of 'de octogoon' is een mysterie. Het kasteelarchief bevat geen enkele informatie over dit merkwaardige gebouw, dat vermoedelijk in de eerste helft van de 18de eeuw werd opgetrokken (maar ook daar zijn we niet helemaal zeker van). In een aantal teksten wordt het 'poedermagazijn' of 'kruithuis' genoemd, zonder enige verdere verduidelijking. Wat we wel weten, is dat markies Paul Arconati -de eeuwige planner- de kelderverdieping wilde ombouwen tot stallen voor zijn paarden en de bel étage tot balzaal. Momenteel organiseert de educatieve dienst van het kasteel hier zijn ateliers.

BAROKPAVILJOEN

10

Het misschien wel belangrijkste gebouw in het kasteelpark is het ovalen paviljoen dat tussen 1620 en 1625 gebouwd werd in opdracht van de toenmalige kasteelheer, René de Renesse de Warfusée. Dit barokpaviljoen werd door een tijdgenoot beschreven als 'eene ovale gemetste gloriëtte oft somersalette van binnen versiert met schoone verheven wercken à la mosaïke'. Uniek is het rijk gesculpteerde stucplafond, rijkelijk voorzien van mythologische figuren en bloemen- en fruitranken. We kunnen enkel raden naar de scènes die zich hier ooit hebben afgespeeld. Misschien kwamen de kasteelbewoners hier een kopje chocolade drinken -de allernieuwste rage- of werden er intieme diners gegeven? Het paviljoen wordt omkransd door een dubbele trap, die toegang geeft tot een lager gelegen deel van het park. Daar bevinden zich de hermitage, een soort miniatuurhuis met een eigen voortuin, en een tweede, ommuurde tuin met een bergruimte.

KAPEL

11

Dieper in het park bevindt zich de kapel, die daar werd gebouwd op initiatief van René de Renesse de Warfusée. Zij werd in 1628 gewijd aan Sint Gertrudis van Nijvel, een populaire heilige die onder meer aanroepen werd tegen ratten en muizen, eczeem en andere kwalen, maar ook door jongeren die binnen het jaar wilden trouwen. Voor het altaar bestelde de opdrachtgever een monumentaal schilderij bij Gerard Seghers, ooit hofschilder van de kardinaal-infant Ferdinand van Oostenrijk. Hij werkte ook in het atelier van Rubens en was een van de belangrijkste Vlaamse 'Caravagisten', schilders die door Caravaggio beïnvloed werden.

De barokkapel werd mogelijk gebouwd op een ouder, middeleeuws heiligdom. Er zijn namelijk aanwijzingen dat de 17de-eeuwse gevel tegen een bestaande kapel werd aangebouwd en er werden ook heel wat oudere bakstenen gevonden. De zijbeuken van de kapel zijn ingedeeld, zodat zich links en rechts van de hoofdbeuk twee kleine kamertjes bevinden. Op de eerste verdieping bevonden zich oorspronkelijk twee open galerijen, nadien ook onderverdeeld in twee ruimten, die bereikbaar zijn via trappen aan beide zijden van het gebouw.

Voor de kapel bevindt zich een perron of terras, aan de voet waarvan een bron ontspringt die de vijvers voedt. De heuvel achter de kapel werd in de middeleeuwen 'cluysberch' genoemd, naar een kluizenaar die daar ooit woonde.

Credits foto's: Agentschap Natuur en Bos - DMEpics - Kasteel van Gaasbeek - Luc Bohez - Regionaal Landschap Pajottenland & Zennevallei - René Janssen

Park van Gaasbeek